

บทที่ 4

บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

4.1 บทวิเคราะห์

ที่ผ่านมาผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของอาชีพบางอย่างที่มีต่อการอยู่รวมกันเป็นชุมชน อย่างผู้พิพากษา ตำรวจ แพชชันเนต เป็นต้น สาระทางกิจกรรมของอาชีพในกลุ่มนี้เกี่ยวกับ อภุศลกรรมบางอย่าง ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็อาจคาดการณ์ได้ว่ามีอภุศลวิบากเป็นผลของการกระทำ ในที่นี้ผู้เขียนจะสำรวจและวิเคราะห์เกี่ยวกับจิตและเจตสิกที่เป็นที่มาของกรรม เพื่อพิจารณาว่าการกระทำตามหน้าที่ของอาชีพในกลุ่มดังกล่าวจัดเป็นกรรมหรือไม่ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจะนำไปสู่คำตอบเรื่องวิบากของการกระทำตามหน้าที่

จากบทที่ผ่านมาจะเห็นว่าการทำกิจกรรมที่เรียกว่าการกระทำตามหน้าที่นั้น ประกอบด้วยเจตนาหรือการแสดงตัวของเจตนาเจตสิกในชวณวิถี ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการก่อให้เกิดกรรม ดังนั้นประเด็นที่เราต้องพิจารณาในบทนี้ก็คือ การเกิดร่วมกับจิตของมูลรากที่เป็นเหตุในทางศีลธรรมว่ามีลักษณะใด ซึ่งเป็นเงื่อนไขพอเพียงในการก่อให้เกิดกรรมและเป็นตัวชี้วัดคุณภาพของกรรมว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม

ผู้เขียนจะเริ่มจากการพิจารณาตัวอย่างเรื่องการกระทำตามหน้าที่ใน "เตมีย์สูตร" จากสูตรดังกล่าวจะเห็นว่าการกระทำในครั้งที่ทำให้พระเตมีย์ไปเกิดเป็นสัตว์นรกนั้นสมบุรณ์ด้วยเจตนาโดยที่สภาพจิตในขณะนั้นเมื่อเทียบกับวิบากแล้วก็น่าที่จะเป็นอกุศลจิต สิ่งที่ต้องพิจารณาต่อไปก็คือความสม่ำเสมอของประเภทจิตของผู้ที่กระทำหน้าที่ในลักษณะดังกล่าว ซึ่งสิ่งนี้สัมพันธ์กับเรื่องวัตถุประสงค์ในการลงโทษ โดยผู้เขียนขอยกตัวอย่างประกอบดังต่อไปนี้

ปราชญ์ตีมสุรา เมอาละวาดเป็นผลให้ผู้อื่นบาดเจ็บ เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาห้าม ก็ไม่พอใจ ปราชญ์จึงแย่งอาวุธปืนจากเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อนจะยิงใส่เจ้าหน้าที่จนตายแล้วหนีไป ต่อมาถูกจับได้ดำเนินคดี ผู้พิพากษาศาลฎีกาเห็นคดีพิจารณาแล้วตัดสินโทษประหารชีวิต โดยให้เหตุผลว่าปราชญ์เป็นคนเรียนสูงควรจะรู้จักใช้สติควบคุมตนเอง อีกทั้งเพื่อไม่ให้คนอื่นในสังคมเลียนแบบ ธีระวัฒน์เป็นแพชชันเนตผู้รับหน้าที่ประหารชีวิตปราชญ์

ก่อนอื่นในการอธิบายเรื่องความเป็นปัจจัยนั้น ถือว่าการกระทำของทั้งคู่เข้าข่ายกัมมปัจจัย ด้วยว่าทั้งคู่ต่างก็รู้ตัวว่ากระทำอะไร และทำไปด้วยความจงใจ โดยการตัดสินใจ ประหารชีวิตของธเนศเป็นสาเหตุไกล แต่มีประเด็นเรื่องอภิปัจจัยประกอบด้วย ในขณะที่การประหารชีวิตของธีระวัฒน์เป็นสาเหตุใกล้หรืออนันตรปัจจัย จึงไม่ต้องพิจารณาอภิปัจจัยประกอบ ซึ่งเท่ากับว่าทั้งคู่ต่างก็มีเจตนาอันเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการก่อให้เกิดกรรม สิ่งที่เราจะพิจารณาต่อไปจากตัวอย่างข้างต้น คือสภาพจิตและเจตสิกของธเนศและธีระวัฒน์เป็นสำคัญ ผู้เขียนจะลองเพิ่มรายละเอียดในแต่ละแบบเพื่อความชัดเจน ดังต่อไปนี้

(ก) สมมติว่าที่จริงแล้วธเนศเคยมีเรื่องขัดแย้งกับปราชญ์กับปราชญ์ เขาเห็นว่าเป็นโอกาสดีที่จะได้ล้างแค้น จึงตัดสินใจประหารชีวิตปราชญ์ ในกรณีข้างต้นค่อนข้างชัดเจนว่าการตัดสินใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการเกิดขึ้นร่วมกันของโทสเจตสิกและโมหเจตสิกใน โทสมูลจิต ด้วยเงื่อนไขพอเพียงดังกล่าวการกระทำตามหน้าที่ของธเนศในครั้งนั้นจัดเป็นอกุศลกรรมมีวิบากเป็นอกุศลวิบาก

(ข) หรือสมมติว่าธเนศกับปราชญ์นั้นเป็นเพื่อนกัน แต่ธเนศพิจารณาแล้วเห็นว่าหากละเว้นโทษประหารชีวิตแก่ปราชญ์ก็จะเป็นการสร้างบรรทัดฐานที่ไม่ดีแก่สังคม จึงได้ตัดสินใจประหารชีวิต ในกรณีนี้จะเห็นว่าน้ำหนักของโทสเจตสิกไม่มากเท่ากรณีแรก แต่ก็ยังประกอบด้วยโทสเจตสิกด้วยไม่ชอบ ความซุนเคืองใจปรากฏ ส่วนโมหเจตสิกนั้นประกอบได้กับอกุศลจิตทุกดวง การตัดสินใจในลักษณะนี้จัดเป็นอกุศลกรรมมีวิบากเป็นอกุศลวิบากแต่น้ำหนักและการให้ผลของอกุศลกรรมน้อยกว่ากรณีแรก

(ก) ในกรณีของธีระวัฒน์ เขาไม่ได้หนักใจอะไรมากนัก เพราะเขาเข้าใจว่าผู้ที่ถูกตัดสินประหารชีวิตล้วนเป็นคนเลว สำหรับเขาแล้วอาชีพเพชรฆาตถือว่ามีส่วนในการช่วยเหลือสังคม การตัดสินใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการเกิดขึ้นร่วมกันของโทสเจตสิกและโมหเจตสิกในโทสมูลจิต ด้วยเงื่อนไขพอเพียงดังกล่าวการกระทำตามหน้าที่ของธีระวัฒน์ ในครั้งนั้นจัดเป็นอกุศลกรรมมีวิบากเป็นอกุศลวิบาก

(ข) อีกกรณีที่เป็นไปได้ของธีระวัฒน์ เขาหนักใจทุกครั้งที่จะต้องทำหน้าที่เพชรฆาต เพราะเขาเข้าใจว่าผู้ที่ถูกตัดสินประหารชีวิตก็รักชีวิตตนเองเช่นกัน สำหรับเขาแล้วการที่เขาประกอบอาชีพก็เพื่อหาเงินเลี้ยงครอบครัว การตัดสินใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการเกิดขึ้นร่วมกันของโทสเจตสิกและโมหเจตสิกในโทสมูลจิตแต่มีเจตสิกที่เรียกว่ากุฎกุจเจตสิก คือความรำคาญใจในบาปที่ได้ทำเข้าร่วมด้วย ด้วยเงื่อนไขพอเพียงดังกล่าวการกระทำตามหน้าที่ของธีระวัฒน์ ในครั้งนั้นจัดเป็นอกุศลกรรมมีวิบากเป็นอกุศลวิบาก ซึ่งด้วยลักษณะของเจตสิกที่ประกอบรวมกับ

จิตของเขาในขณะนั้นมีแนวโน้มที่เขาจะคิดถึงสิ่งที่ตนทำลงไปมากกว่าธีระวัฒน์ (ก) ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวทำให้การกระทำในกรณี (ข) มีผลของอกุศลกรรมน้อยกว่ากรณี (ก)

ในกรณีของอกุศลกรรมนั้น อาจพิจารณาได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ธนพณเป็นทันตแพทย์มีหน้าที่รักษาฟันของคนไข้ เขาทำงานในโรงพยาบาลรัฐแห่งหนึ่ง และรักษาผู้ป่วยทุกคนที่มารักษา

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีเจตสิกพื้นฐานทั่วไป (สัพพสาธาธณเจตสิก) ซึ่งเป็นเจตสิกที่ประกอบในจิตทุกดวง โดยที่เจตสิกดังกล่าว ประกอบด้วย ผัสสะเจตสิก เป็นธรรมชาติที่กระทบอารมณ์เวทนาเจตสิก เป็นธรรมชาติที่แสวงอารมณ์ สัญญาเจตสิก เป็นธรรมชาติที่จำอารมณ์ เจตนาเจตสิก เป็นธรรมชาติที่ความจงใจต่ออารมณ์ จัดแจงธรรมที่สัมปยุตกับตนไว้ในอารมณ์ เอกัคคตา เป็นธรรมชาติที่มีอารมณ์เป็นอันเดียว ทำให้สัมปยุตตั้งอยู่ในอารมณ์เดียว ชีวิตินทรีย์เจตสิก ธรรมที่รักษาสัมปยุตธรรม และมนสิการเจตสิก ธรรมที่นำสัมปยุตธรรมมุ่งสู่อารมณ์ ในสภาวะจิตเช่นนี้เจตสิกที่ประกอบในจิตของธนพณต่างก็แสดงบทบาทของตนรวมไปถึงเจตนาเจตสิกที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นของกรรม

แสดงให้เห็นว่าจิตของธนพณประกอบด้วย สัพพสาธาธณเจตสิก 7 ดวง รวมทั้งโสภณสาธาธณเจตสิก 19 (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง) อย่าง สัทธาเจตสิก หิริเจตสิก โอตตปปะ อโทสเจตสิก สัมมากัมมันตะ และกรรณาเจตสิก จิตที่เกิดร่วมกับเจตสิกดังกล่าวเป็นอโทสจิตซึ่งเป็นกุศลจิตนำไปสู่กุศลกรรมอันมีกุศลวิบากเป็นผลการกระทำ ในแต่ละครั้งของธนพณจึงถือเป็นกุศลกรรมเพราะในศาสนาพุทธผู้ที่รักษาผู้อื่นได้โดยที่ตั้งใจนั้น จิตของเขาต้องประกอบร่วมกับอโทสเจตสิกหรือเป็นอโทสจิตเท่านั้น แต่ว่าด้วยเงื่อนไขอย่างอธิปัตติปัจฉัยกุศลวิบากของเขาจึงน้อยกว่าการกระทำในลักษณะเดียวกันที่ไม่ใช่การกระทำตามหน้าที่

ในการที่การกระทำใดจะเป็นกรรมหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับว่ามีเงื่อนไขจำเป็นอย่างการแสดงตัวของเจตนาเจตสิกหรือไม่ ถ้ามีก็ให้พิจารณาต่อไปว่ามีเงื่อนไขพอเพียงอย่างเจตสิกที่เป็นมูลรากทางศีลธรรมในลักษณะใด กุศลมูลเป็นที่มาของกุศลกรรมมีกุศลวิบากเป็นผล ส่วนอกุศลมูลเป็นที่มาของอกุศลกรรมอันมีอกุศลวิบากเป็นผล หลักการดังกล่าวนี้ครอบคลุมการกระทำตามหน้าที่ในทุกลักษณะ ทุกรูปแบบไม่มีข้อยกเว้น โดยสภาวะจิตของผู้กระทำนั้นอาจต่างกันไปตามแต่บุคคลหรือโอกาสต่างๆ

อาจมีผู้ที่เข้าใจว่าเมื่อการกระทำตามหน้าที่แบบ "ซัด" นั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงเจตนาของผู้กระทำต่ำกว่าการกระทำทั่วไป ดังนั้นการกระทำดังกล่าวจึงไม่น่าที่จะจัดว่าเป็นกรรม ปัญหาเมื่อพิจารณาจากฐานการอธิบายของอภิธรรมแล้วจะพบว่าการกระทำในลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นกรรม เพราะเมื่อวิเคราะห์จิตของบุคคลทั่วไปในระหว่างที่กระทำตามหน้าที่แล้วจะพบมูลรากตัวที่เชื่อมโยงกับการกระทำนั้นๆ เสมอ เช่น เพศผสมชายยอมไม่สามารถจะประหารใครได้ หากขาดโทษเจตสิกเป็นเหตุ ความรุนแรงของอกุศลกรรมนั้นจะขึ้นอยู่กับระดับของโทษเจตสิกว่ามากหรือน้อยเพียงใด ซึ่งจะต้องพิจารณาเป็นกรณีไป ระดับของจิตในแง่นี้ที่ทำให้บุคคลทั่วไปต่างจากอริยบุคคล ในพระไตรปิฎกนั้นมีสูตรที่กล่าวถึงภรรยาของนายพรานที่ต้องทำหน้าที่ส่งอาวุธหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการล่าสัตว์ให้แก่สามีผู้เป็นนายพราน ดังความว่า

พวกภิกษุสนทนากันว่า "ได้ยินว่า ภริยาของนายพรานกุกกุฎมิตร บรรลุโสดาปัตติผลในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั้นแล แล้วไปสู่เรือนของนายพรานนั้น ได้บุตร ๗ คน, นางอันสามีส่งตลอดกาลเท่านั้นว่า 'หล่อนจงนำธนูมา นำลูกศรมา นำหอกมา นำหลาวมา นำข่ามา' ได้ให้สิ่งเหล่านั้นแล้ว นายพรานนั้นถือเครื่องประหารที่นางให้ไปทำปาณาติบาต แม้พระโสดาบันทั้งหลายยังทำปาณาติบาตอยู่หรือหนอ?"

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พระโสดาบันยอมไม่ทำปาณาติบาต แต่นางได้ทำอย่างนั้น ด้วยคิดว่า 'เราจักทำตามคำสามี' จิตของนางไม่มีเลยว่สามีนั้นจงถือเอาเครื่องประหารนี้ไปทำปาณาติบาต

จริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มี ยาพิษนั้นก็ไม้อาจจะให้โทษแก่ผู้ถือยาพิษได้ฉันใด ชื่อว่าบาปยอมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลาย มีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนาอันนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว¹

กล่าวคือเมื่อพิจารณาสภาวะจิตของภริยานายพรานนั้น จะไม่พบว่ามิโทษเจตสิกประกอบร่วม เพราะมูลรากดังกล่าวเป็นสิ่งที่บุคคลในระดับโสดาบันได้ทำลายไปจนหมดสิ้นแล้ว การทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตอื่นนั้นเป็นลักษณะการแสดงตัวของโทษเจตสิก เมื่อโทษเจตสิกไม่มีในจิตของบุคคลระดับโสดาบันขึ้นไป จึงอาจกล่าวได้ว่าการที่อริยบุคคลจะจงใจทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตอื่นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หมายความว่าในกรณีนี้หากภริยาของนายพรานเป็นบุคคลทั่วไปยอมมีสภาวะจิตที่ต่างออกไป เพราะยังมีโทษเจตสิกอยู่จึงถือว่ามีส่วนในปาณาติ

¹ อรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ปาปวรรคที่ ๑.

บาท อธิปไตยปัจเจกนั้นเป็นเพียงสิ่งที่พิจารณาประกอบ ไม่ใช่เหตุจำเป็นและเหตุพอเพียง แม้จะไม่ใช่การทำลายชีวิตโดยตรงเพียงแต่เกี่ยวข้องกับข้อข้องของการส่งอาวุธให้ (โดยที่รู้ว่าอาวุธนั้นใช้เพื่ออะไร) จิตของคนธรรมดาที่มีโทษเจตสิกประกอบ กรณีนี้สามารถเทียบได้กับการทำอกุศลกรรมตามหน้าที่การพิจารณาเรื่องจิตและเจตสิกนั้นชี้ให้เห็นความต่างของจิตอริยบุคคลกับจิตบุคคลทั่วไปซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องกรรม

4.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาโมทัศน์เรื่องจิต เจตสิกและปัจจัยในอภิธรรม ไนแ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการอธิบายเรื่องกรรมและวิบาก ทำให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการจัดการปัญหาเรื่องค่าทางศีลธรรมของผู้ที่กระทำหน้าที่ที่เป็นอกุศลกรรมอย่างการประหารชีวิต กล่าวคือ หากสามารถออกแบบหรือจัดโครงสร้างการทำงานที่แยกหรือจัดให้ผู้ที่ทำหน้าที่ห่างจากกิจที่ต้องกระทำให้มากที่สุด เพื่อลดความตั้งใจในการกระทำ ตลอดจนลำดับความเป็นปัจจัยในรูปแบบใหม่ การกระทำตามหน้าที่นั้นก็มีแนวโน้มที่จะมีอกุศลวิบากลดลง เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการประหารหรือบทบาทของผู้ดำเนินการ ในแง่นี้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าจะช่วยเพิ่มความหลากหลายของวิธีการและการจัดลำดับ ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่น่าศึกษาในโอกาสต่อไป